

SAVING - SOME UNPOPULAR FACTORS THAT AFFECT THE ECONOMIC FIELD

DENTSIA P. ZAGORCHEVA-KOYCHEVA

ABSTRACT: *The report presents some analyses on the choice between the savings and the consumption; it is through the profile of the personal value system. The main focus is not on the commonly known factors for saving, but on the financial well-informed culture of the individuals. While forming mentality in saving, it is also important to study the basic financial culture, provided by the family and the educational system.*

KEYWORDS: *saving, financial literacy, primary financial literacy, primary financial knowledge*

СПЕСТЯВАНЕТО – НЯКОИ НЕПОПУЛЯРНИ ФАКТОРИ КОИТО МУ ВЛИЯТ*

ДЕНИЦА П. ЗАГОРЧЕВА-КОЙЧЕВА

АБСТРАКТ: *Настоящият доклад разглежда избора между спестяване и консумация през профила на формираните лични ценности у индивидите. Вниманието е фокусирано не върху общопознатите фактори, повлияващи спестяването, а върху персоналната финансова грамотност на отделните лица. При формирането на спестовни ценности е обърнато внимание на първичната финансова култура, формирана в семейството и училищното образование.*

Умението да спестяваме е част е умението да управляваме парите си. Днес повече от всякога се търси универсален модел за управление на парите. Много икономисти работят в тази посока, но и много са факторите, които провокират всеки от нас да спестява или да консумира повече.

Повечето научни разработки по темата се фокусират върху глобалните и общи фактори, предразполагащи към спестовни нагласи. Съществуват обаче редица не толкова популярни фактори, които също изграждат определени ценности и насочват хората към спестяването.

Самата икономическа наука се заражда в Древна Гърция като учение за „мъдро водене“ на домашното стопанство. Древногръцките философи развиват своите възгледи, фокусирайки се върху домакинствата.

Спестяването се разглежда като задържане на доходи и отлагане на потреблението за бъдещ период. В широк аспект под спестяване се разбира всяко целенасочено или нецеленасочено задържане на дохода или част от него. В тесен смисъл спестяването се аналогизира само със онази част от него, която е така съхранена (инвестирана), че да не губи своята покупателна способност.

Спестяването може да бъде разгледано от няколко аспекта:

* Настоящата статия е частично финансирана по проект № РД 08-126 от 07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

- натрупване на стойност и увеличаване на богатството;
- запазване на състоянието за бъдещо потребление;
- прекалена осигуреност на първичните и индивидуални потребности;
- стагнация в предлагането и невъзможност за потребление.

Натрупването на стойност с цел увеличаване на богатството се свързва с желанието временно свободните доходи да бъдат вложени в ликвидни форми, които да гарантират възвръщаемост и увеличаване на богатството. Тези спестявания нямат конкретна насрещна престация. С тях се цели по-скоро да се осигури сигурност и запазване на покупателната способност на резервирания финансов ресурс.

Запазването на доходи за бъдещо потребление е целенасочено задържане на финансов ресурси с цел натрупване до определена стойност, необходима за инвестиране или конкретен разход в бъдеще. Този вид спестяване може да има допълнително изискване към ликвидността, предвид момента на бъдещо потребление. Краткосрочното натрупване на финансов ресурс, където потреблението се предполага в по кратки срокове изисква високо-ликвидно спестяване, което обаче не предполага допълнителна доходност. Често пъти това натрупване на спестявания се осъществява чрез задържане на доходи във самите домакинства. Дългосрочното спестяване с цел бъдещо потребление предполага ползването и на банкови инструменти с по-слаба ликвидност, но осигуряващи възвръщаемост.

Спестяването в някои случаи може да се продиктува не от желание за умножаване на свободния доход или от планирано бъдещо потребление, а от високата положителна стойност на функцията на потребление и спестяване. В тази ситуация доходът значително превишава стойността на потребностите на индивида (първични и индивидуални потребности), че формира остатък, който не може да бъде изчерпан в кратък период. Наслагването на периодични доходи, мултиплицират остатъка и той се формира като спестяване. Тези спестявания също нямат конкретна насрещна престация и могат свободно да се насочат към различни по ликвидност финансови активи.

Възможно е спестяването да бъде плод и на незадоволените потребности – този феномен се проявява при ограничаване в предлагането или предлагане на много високи цени. Често пъти се наблюдава при инфлационни процеси и икономически кризи. В тези ситуации домакинствата задоволяват първичните потребности и задържат потреблението на останалите стоки и услуги, в очакване на стабилна икономическа ситуация и понижаване на цените. Възможно е подобно „принудително“ спестяване да се прояви и при ограничено предлагане. Ограничено предлагане на определени стоки, услуги и блага е характерно за държавите със затворена икономика.

В икономическата литература спестяванията се разглеждат като разлика между доходите и потреблението. Положителната разлика се определя като спестяване (излишък), а отрицателната като недостиг (дефицит).

1. Функцията на потреблението е непрекъсната функция, описваща взаимовръзката между персоналните потребителски разходи и персоналния разполагаем доход. Нарастването на дохода провокира нарастване на потреблението, но не в същата пропорция или както Кейнс го определя в своя „основен психологически закон“, персоналното потребление зависи от нивото на личните доходи, но

динамиката му изостава от техния ръст [2]. Това предполага, че икономисаната част се спестява.

Съществуват редица фактори, които влияят върху решенията за спестяване. Тези фактори по различен начин повлияват всеки отделен индивид и макар да имат еднаква размер или ефект за всички, личните ни представи и убеждения провокират различни решения към консумиране или спестяване на доход.

В икономическата литература няма представен универсален комплекс от фактори, които повлияват спестяванията. От една страна се разглеждат факторите разделени на макро и микро-икономическо ниво, други ги обобщават като общи и персонални [10,14]. Някои автори групират тези фактори като икономически, социално-демографски и психологически [3].

В доклада ще предложим рамка на факторите, влияещи върху спестяванията на домакинствата като ги групираме на общи и персонални.

Като общи фактори се приемат:

- ниво на доходите;
- лихвен процент;
- брутен вътрешен продукт (БВП) на човек от населението;
- ниво на инфлация и тенденции;
- фискална политика;
- данъчен ефект от спестяването.

Персоналните фактори, повлияващи спестовните нагласи не са универсално систематизирани. Сложно е дори да бъдат включени в общи категории. За целта на изследването ще бъдат изведени няколко обобщени персонални фактора, като за всеки ще бъде предложена дефиниция и обхват, съобразно разбиранията на автора и целта на разработката. Като персонални фактори за домакинствата ще разгледаме:

- лично богатство;
- сигурност и осигуреност;
- задлъжнялост;
- предпочитания и вкусове;
- лични характеристики – възраст, пол, образование и др.

Посочените по-горе фактори имат за цел само да насочат вниманието към различните аргументи, повлияващи спестяванията, но в никакъв случай не изчерпват целия философски и научен инструментариум на психологически въздействие върху индивидите да спестяват.

Фокуса в изследването е поставен върху изграждане на определени ценности още в ранна възраст, които в последствие провокират и формират спестовни нагласи у индивидите.

Формирането на обща финансова грамотност у децата през последните години, става все по-актуална тема. Развитието на технологиите, глобализирането на финансовите отношения, икономическото развитие, мобилността на парите и скоростта на трансакциите са само малка част от причините, провокиращи нов начин на мислене и финансова подготовка, за да сме адекватни на промените, развитието и разрастването на финансовия сектор. Последната финансова криза също беше индикатор за „изоставащата“ финансова грамотност, и липсата на адекватен отговор на динамичните икономически промени.

Разбирането за обща финансова грамотност, провокира такова поведение на индивидите, чрез което да балансират финансовите си претенции и финансовите си възможности.

Често пъти финансовата грамотност се отъждествява с познанието от конкретно финансово решение или събитие. Това обаче е много грешно схващане, защото решението за ползване на кредит, покупка на изплащане, влягане на средства в спестовни схеми или промяна на пенсионния фонд не изчерпват обхвата на термина „финансова грамотност“.

Финансовата грамотност като определение няма единно дефиниране. Европейската комисия [4] я определя като "способността на потребителите и собствениците на малък бизнес да разбират финансовите продукти на дребно с оглед вземане на информирано решение" [12].

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) определя финансовата грамотност като „процес, при който финансовите потребители / инвеститори подобряват разбирането си за финансовите продукти, концепции и рискове и, чрез информация, инструкции и/или обективен съвет, развиват умения и увереност за по-добро осъзнаване на финансовите рискове и възможности, за вземане на информиран избор, знаят къде да потърсят помощ, както и да предприемат други ефективни действия за подобряване на своето финансово благополучие“. [19]

Друг по-широк поглед на финансовата грамотност предлагат от Учебния център за обучение във Villa Montesca (Италия). Те я дефинират като „способност да разбират и използват основна финансова информация в ежедневните дейности у дома, на работа и в общността за постигане на целите и за развиване на потенциала на индивида“. [4]

“Финансовата грамотност е сред ключовите житейски умения в съвременния свят, защото в голяма степен обуславя качеството на живот на индивида. В наши дни хората са изправени пред сериозни предизвикателства по отношение на финансовото си благосъстояние.“ [1]

От казаното по-горе можем да обобщим, че финансовата грамотност е набор от придобити познания и усвоени умения за финансите, които имат за цел да улеснят вземането на рационални финансови решения.

Добиването на финансова грамотност не може да бъде еднократен акт или изобщо ограничено във времето. Общата финансова грамотност, като познание за парите и боравене с тях, прогнозиране на доходите и ревизия на разходите може и следва да сформира още при децата.

Много проучвания разглеждат въздействието на детското възпитание и опит върху финансовото поведение в бъдеще. [5,6,8,17,18]

Фиг.1. Канали за първична финансова грамотност

Домашното възпитание се разглежда като основен канал, защото може да започне от най-ранна детска възраст. Тук обаче застава въпросът: Защо децата имат различна финансова подготвеност, когато пораснат?

Формирането на финансовата грамотност у децата, породена в семейството зависи от фактори, свързани по-скоро със самите родители, а не със децата. В този ред могат да се включат: финансова грамотност и познания на самите родители, образование, социален и жизнен статус, работа и кариера.

Личната финансова грамотност на родителите безспорно е от значение, защото именно тя е инструмента чрез комуникация и отговор на детските въпроси да формираме конкретно познание у детето.

Образованието е също важен фактор, защото родителите с по-високо образование имат по-високи изисквания и към своите деца, за което още от рано започват да формират конкретни ценности у тях. Съществуват много изследвания за връзката между степента на образование на родителите и възпитанието на децата им. Някои са заключили, че по-високото образование при майката има влияние върху когнитивните постижения и поведение на детето. [9,11,13]

Социалният и жизнен статус на родителите има не пряка, но важна роля при възпитаването на финансова грамотност. Детето в „аванс“ е поставено в среда, която в частност формира неговите ценности и поведение. Нивото на жизнен стандарт формира определени навици при децата. Привикването към стандарта, в много случаи, по-късно става основа за определяне на собствен стандарт. „Задоволените“ деца, израснали при пълна осигуреност не са склонни да променят това статукво и в бъдеще, когато жизненият им стандарт зависи от самите тях. Обратното също може да се определи като тенденция: децата свикнали да живеят в ограничения и като възрастни са склонни да се ограничат. Тук обаче може да се прояви и ефекта на „трудното детство“: деца с трудно детство и нисък социален статус си поставят за цел да променят това статукво и да си осигурят по-добър живот когато пораснат.

Работата и кариерата на родителите се разглежда на последно място, като фактор на семейното финансово възпитание, но тя съвсем не е маловажна.

Професионалното развитие и мястото на родителите в службата всъщност е фактор, който повлиява децата по естествен път. Не се налага да им говорим или разказваме за работата си – те просто искат да станат като нас. Амбициите на много деца достигат до нивото, до което е достигнала реализацията на собствените им родители.

Вторият важен канал за формиране на финансова грамотност у децата е чрез образователната система. Подобна проява обаче не е характерна за всички държави. В много държави при обучението в училище е включено и финансовото ограмотяване – САЩ, Канада, Италия, Холандия, Полша, Чили, Испания и др. Обучението навсякъде е организирано по различен начин. При някои финансовото обучение съпътства целия училищен курс: от началото – до края. При други финансовото обучение е включено само при учениците от по-горни класове, като самостоятелна дисциплина. Най-често се прилага самостоятелно, изолирано обучение, като проект или курс, извън общата учебна програма.

В България все по-често се поставя въпроса за финансово обучение в училище. Различни организации апелират към въвеждане на дисциплина „Финансова грамотност“ в училищните програми на по-горните класове. Днес то е част от учебния план само на специализирани училища с икономически, банков или застрахователен профил.

Зрелостниците се сблъскват с финансовите мемориали: първа заплата, лизинг, наем на жилище, студентски кредит, ипотека, лична банкова сметка и др. без да имат достатъчно познания, а само тези, формирани в семейството или добити от горчивия опит.

Когато говорим за финансова грамотност едно от първите неща, с които трябва да запознаем децата си, е че парите, както и всички други блага на Земята са ограничени и най-вече неравномерно разпределени.

Ранното осъзнаване оскъдността на ресурсите и правилното му разбиране се приема, че води до по-правилни решения за избор между потреблението и спестяването в бъдеще.

Редица изследвания заключват, че семейното възпитание, насочено към формиране на спестовни нагласи има положителен ефект върху натрупването на активи по-късно в живота. [7,15,16]

Споделените изследвания се обединяват около мнението, че формираната първична финансова грамотност у децата в голяма степен ще е от полза при вземане на финансови решения в бъдеще. Финансовите решения са част от обичайното ни ежедневие, като при някои решения идва на момента – импулсивно и без излишно обмисляне, но при други сме готови дълго да смятаме и прогнозираме, за да направим правилния избор.

Възпитанието и финансовото ограмотяване в ранна възраст могат да бъдат инструмент за формиране на особени личностни ценности. Именно чрез тях ще разграничим в бъдеще разсипниците от спестителите.

Бързото развитие на технологиите и огромният обем информация, изисква постоянно финансово образование, за да сме адаптивни на променящата се среда.

Днес повече от всякога финансовата грамотност фокусира вниманието върху себе си, защото качеството и стандарта на живот, зависят от самите нас.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Вартоник Р., Христов Л., Панайотова Т., Бяла книга на финансовата грамотност в България, стр.5-8
- [2] Кейнс, Дж., Обща теория на заетостта, лихвата и парите, 1936
- [3] Къновски, Р., Фактори, влияещи на спестяванията на домакинствата, с.1
- [4] Програма за обучение по финансова грамотност на младежи в риск от социално изключване, Проект № 2014-1-ES01-КА204-004748
- [5] Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D., Financial literacy, schooling and wealth accumulation, NBER Working Paper, 2010, 16452.
- [6] Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D. How financial literacy affects household wealth accumulation, American Economic Review Papers and Proceedings, 102 (3), 2012, pp. 300-304
- [7] Bernheim, B.D., Garrett, D.M., Maki, D.M., Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates, Journal of Public Economics – 80, 2001, pp. 435-465
- [8] Bucciol, A., Veronesi, M., Teaching children to save and lifetime savings: What is the best strategy?, Journal of Economics Psychology - 45, 2014, pp. 1-17
- [9] Carneiro, P., Meghir, C., Parey, M., Maternal education, home environments, and the development of children and adolescents, Journal of the European Economic Association – 11, 2013, pp. 123-160
- [10] Chand, S., Factors influencing people to save money, <http://www.yourarticlelibrary.com/economics/money/factors-influencing-people-to-save-money/32747>
- [11] Cunha, F., Heckman, J., The technology of skill formation, American Economic Review, 97 (2007), pp. 31-47
- [12] DG Market invitation to tender, MARKT/2006/26/H, Annex 1
- [13] Heckman, J., Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children, Science, 312 (5782), 2006, pp. 1900-1902
- [14] Rekhi, S., Top 9 factors affecting household consumption and saving, <http://www.economicdiscussion.net/consumption-function/top-9-factors-affecting-household-consumption-and-saving/20683>
- [15] Shim, S., Barber, B.L., Card, N.A., Financial socialization of first-year college students: The roles of parents, work and education, Journal of Youth and Adolescence – 39, 2010, pp. 1457-1470
- [16] Shim, S., Barber, B.L., Lyons, A.C., Pathway to life success: A conceptual model of financial well-being for young adults, Journal of Applied Developmental Psychology – 30, 2009, pp. 208-723
- [17] Van Rooij, M.C.J., Lusardi, A., Alessie, R., Financial literacy and retirement planning in the Netherlands, Journal of Economic Psychology - 32, 2011, pp. 593-608
- [18] Webley, P., Nyhus, E., Economic socialization, saving and assets in European young adults, Economics of Education Review, 33 (2013), pp. 19-30
- [19] www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf

Деница П. Загорчева-Койчева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”

E-mail: d.zagorcheva@shu.bg

